

Василь ЯРЕМЕНКО, канд. іст. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-6755-2083

e-mail: v.yarema@ukr.net

Хмельницький національний університет, Хмельницький, Україна

ШЕВЧЕНКІВ ВІРШ "ЧУМА" В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ І ПЕРЕДБАЧЕНЬ

Вступ. Твір "Чума" ще не здобувся в шевченкознавстві на належне тлумачення. Крім загальноописового сигналу про нього в "Шевченківській енциклопедії" авторства В. Смілянської, він так само лише схематично подавався або згадувався, коли мова йшла про епідемії в історії або про виражальні засоби творчості поета чи питання езистенціалізму в літературі. А проте екзистенційні проблеми для сучасної цивілізації загострюються і творчість великих письменників допомагає краще в них орієнтуватися. Метою студії є конкретніший, поглиблений аналіз твору Тараса Шевченка "Чума" для ширшого з'ясування обставин його написання, ідейного спрямування, зв'язку із сучасністю, для доповнення коментарів.

Методи. Застосовується в основному текстологічно-лексичний аналіз твору із залученням окремих положень психології та філософії, особливо екзистенціалізму.

Результати. У статті висловлюються міркування стосовно джерельної бази і обставин написання твору "Чума". Згадується, якою мірою епідемії чуми знаходили відображення у світовій культурі, особливо літературі. Автор, зокрема, зіставляє цей вірш із творами О. Пушкіна і однойменним романом французького письменника та філософа-екзистенціаліста Альбера Камю і, відповідно, вводить його текст у систему філософії існування, або екзистенціалізму. Її принципи в ньому настільки яскраво виражені, що саме з Шевченка треба фіксувати зародження екзистенційних мотивів у творчості новітніх українських письменників. Автор намагається спростувати категоричність твердження про домінуюче виражально-чуттєве, а не дидактичне спрямування вірша.

Висновки. Аналіз приводить до висновку, що твір "Чума" можна вважати шедевром світової літератури. І саме за вміння досконалими художніми засобами не тільки яскраво подати деякі

положення екзистенціалізму, а й окреслити новий аспект в його розвитку. За допомогою поширеного і звично використовуваного образу чуми як алегорії і метафори Шевченко застерігає, що існування людства може припинитися і без людських намірів та дій (зокрема воєн), і в умовах постійних і несподіваних загроз для людства треба не чинити зла і по можливості творити добро, тобто жити по-християнськи.

Ключові слова: *чума, холера, література, епідемія, смерть, текст, мандрівна тема, мотив, метафора, алегорія, екзистенціалізм, християнство.*

Вступ

Вірш "Чума" написаний під час перебування Шевченка в дослідницькій експедиції на острові Косарал в Аральському морі, орієнтовно наприкінці вересня–грудня 1848 року. У коментарях пояснюється, що твір виник під враженням розповідей про епідемію холери, яка в 1847–1848 роках охопила територію багатьох губерній Російської імперії, зокрема й Оренбуржчину. Керівник Аральської експедиції, в якій художником працював і Шевченко, О. Бутаков писав до батьків 3 жовтня 1848 року, що за повідомленнями його знайомих в Оренбурзі "влітку страшна холера... забрала 6 тисяч чоловік!" (подаю за: Большаков, 1977, с. 225). Картину епідемії в цьому місті поетові міг змалювати і молодий прапорщик Ераст Нудатов, який наприкінці 1848 року близько зійшовся з ним у Раїмі, засланий туди як відповідальний за втечу підлеглих, котрі копали могили для померлих від холери (див.: Спогади, 1982, с. 199; Жулинський та ін. (Ред.), 2013, т. 4, с. 602). Серед доказів за основний подають те, що перший рядок первісного варіанту твору починався так: "Холера з заступом ходила..." (див.: Шевченко, 2003, т. 2, с. 653; Шевченко, 1984, с. 358). Л. Білецький вважає, що заміна назви "Холера" на "Чума" відбулася тому, що з півдня поширювалася нова епідемія і Шевченко "наслухався від місцевих в експедиції Бутакова людей про ще страшнішу описами цієї останньої стихійної пошести..." (Шевченко, 1953, т. 3, с. 460). Думаю, що на заміну назви вплинуло передусім пригадування Шевченком, що з усіх

епідемії саме чума найбільше відбита в світовій культурі, зокрема літературі і мистецтві (див., наприклад: Епідемії...). Особливо вплинула на європейську культуру епідемія середини XIV ст., після якої в малярстві з'явилися картини "Танок смерті", "Тріумф смерті", на яких скелети зображували чуму. А про літературу І. Качуровський повідомляє таке: "Після чуми 1347–1352 рр. в європейських літературах з'являється новий жанр, що ймення йому *танець смерті*" (Качуровський, 2005, с. 116). А мандровані теми і сюжети (а ця простежується аж до ХХІ ст.) особливо приваблюють великих митців. Варто назвати таких відомих художників і скульпторів, які розробляли цю тему: німці Нотке Бернт ("Танок смерті", 1463), Міхаель Вольмемут ("Танок смерті", 1493) і Мартін Шафнер ("Вівтар чуми", 1510–1514), фламандець Пітер Брейгель Старший ("Тріумф смерті", 1562), французи Нікола Пуссен ("Чума в Ашдоді", 1630) і Орас Верне ("Чума в Барселоні", 1812), швейцарець Арнольд Бьоклін ("Чума", 1898), норвежець Теодор Кіттельсен (малюнки до книги "Чорна смерть", сер. 1890-х). Серед літераторів виокремлю, наприклад, таких: Франческо Петрарка (знамениті канцоньєре до образу Лаури, прототипом якої, можливо, була жінка, яка померла під час епідемії в Авіньйоні, після 1348), Джованні Бокаччо ("Декамерон", 1492), Дефо ("Щоденник чумного міста", 1722), Йоганн-Вольфганг Гете (у трагедії "Фауст", яку добре знав Шевченко, селянин у першій дії дякує Фаусту за його участь ще парубком в подоланні епідемії, 1797), Джон Вільсон ("Зачумлене місто", 1816), Олександр Пушкін ("Бенкет під час чуми", 1830), Алессандро Мадзоні ("Заручені", 1821–1842), Едгар По ("Маска Червоної Смерті", 1842), Джек Лондон ("Червона чума", 1912), Альбер Камю ("Чума", 1947), Карен Мейтленд ("Маскарад брехунів", 2008). По-друге, вибираючи назву, Шевченко, мабуть, враховував її багатозначність, бо, як мовиться в романі А. Камю "Чума", "слово це вміщало в собі не тільки те, що захотіла вкласти в нього наука, а й нескінченну низку найхімерніших образів" (Камю, 1991, с. 148), мало символічну глибину, широку метафорику. В українській мові здавна існували такі вислови: "тікати, як від чуми", "боятися, як чуми", "чума б його забрала" тощо. Думаю, що могло вплинути

і пригадування ще з дитячих літ зв'язку з цим словом улюбленого мотиву Шевченкової творчості – чумацтва (див.: Яременко, 2005, с. 21–30). Адже на його рідній Звенигородщині, за розповідями старих чумаків, слово "чума" походить від "чума". Кажуть: "Вештаючись по світу, чумаки завозили заразну хворобу чуму, яка водилася в чужих краях. Боячись заразитися чумою, чумаки підмазували вози смолою, то від цієї роботи вимазувалися самі і, коли поверталися з дороги, то їхні сорочки і штани були чорними від смоли. Однак вони цього не остерігалися, позаяк думали, що через просмолений одяг не так легко проникає хвороба чума і не заводиться усяляка нечисть. Від цього й прозвали їх чумаками" (цит. за: Філоненко, 1996, с. 169). У вірші Шевченка читаємо, що "гробокпателі" в селі "зашиті в шкуру і в смолі" (р. 28). "Чумака хоч і продражнили чумаком за те, що він наносе чуми, але це таки правда, що вони наносили" (Мишанич (Упоряд.), 1983, с. 152), – розповідали у Шевченковому краї 1928 року. Смерть чумака від чуми є сюжетом вірша "Ой не п'ються пива-меди...", написаного теж у Косаральський період.

Шевченко про перебіг епідемії чуми міг знати й з історичної літератури. В його автобіографічній повісті "Художник" є такий фрагмент: "Я перечитав уже мало не всі романи Вальтера Скотта й тепер читаю "Історію хрестових походів" Мішо. Мені вона подобається більше за всі романи, та й Карло Павлович говорить те саме" (переклад Л. Білецького) (Шевченко, 2003, т. 4, с. 151). А в названій праці французького історика Жозефа Мішо (1767–1839) є опис епідемії в Єгипті: "Чума досягла найвищої точки під час сівби; землю оралі одні люди, а зерно сіяли інші, і ті, що сіяли, не дожили до жнив. Поселення спорожніли... Мертві тіла пливли по Нілу" (цит. за: Чума). Такий кривавої вартості урожай, якщо поет знав цей текст, особливо міг запам'ятатися Шевченкові. За твердженням Ю. Івакіна, перший рядок його пізнішого вірша "Бували війни й військові свари..." навіяний народною "Думою про Наливайка", поданою М. Максимовичем у збірнику "Украинские народные песни" (1834), в якій є слова "Бували й мори, й військові свари..." (Івакін, 1968, с. 388). То, може, і вони при виборі сюжету спали на думку поета, бо в них

добре ототожнюються і, відповідно, порівнюються за жахливими наслідками для людства, епідемії і війни. Треба також брати до уваги, що у Шевченка є картина "Святий Себастьян" (літо 1856), а цей ранньохристиянський мученик і святий, якого традиція, як і в Шевченка, зображувала пронизаного стрілою, вважався одним із захисників від чуми під час епідемій. І Шевченко, працюючи над осмисленням картини ще з часів навчання в Академії, міг знати і про таке трактування його образу.

Думок про потребу використання езистенційного підходу з відповідним інструментарієм при розгляді творчої спадщини Шевченка не бракувало (див., наприклад: Барабаш, 2011; Моклиця, 2014, с. 30–40; Пахаренко Шевченко як геній, 2013; Жулинський та ін. (Ред.), 2012, т. 2, с. 465–475). У світовий культурний контекст цей твір вперше лише поставив Ігор Качуровський, який зауважив, що він разом із "Косарем" належать до макабаричної поезії, і, так би мовити, "вписуються" в той ряд, що й згадані вже ним "танці смерті" (Качуровський, 2008, с. 33–46). Тому **метою** цієї студії є конкретніший, поглиблений аналіз твору Тараса Шевченка "Чума" для ширшого з'ясування обставин його написання, ідейного спрямування, зв'язку із сучасністю, для доповнення коментарів.

Вивчаючи екзистенційний вимір людини у творчості Шевченка, Є. Нахлік зазначає: "Шевченкові було притаманне загострене відчуття власної, людської та національної екзистенції, осмислення буття особистості, людства, народу не лише в суспільних зв'язках та історичному процесі, а й в універсальному, трансцендентному вимірі, у співвіднесенні з Божою світобудовою" (Жулинський та ін. (Ред.), 2012, т. 2, с. 466). І таке відчуття панувало в час написання "Чуми". Адже, як показують біографи поета (особливо розлого, вважаю, О. Кониський), "фактично до Шевченка застосували метод покарання, який у юридичній практиці іменується "пасивне вбивство"" (Пахаренко, Шкільне шевченкознавство, 2007, с. 170). Особливо загострений психологічний стан автора, думаю, і породив, може й на підсвідомому рівні, появу твору "Чума", в якому осмислюється проблема людського існування. Принаймні саме цей чинник, а не відомості про холеру, які були

лише поштовхом, вважаю основним у мотивації його написання. Власне, на це вказує у своєму коментарі до цього твору і Л. Білецький: "Попавши в неволю і кожночасно думаючи про те, що живим він уже не вирветься з цієї каторги, Шевченко задумувався над цим велетенським стихійним явищем і переживав його глибоко, як світову руїну, як якийсь катаклізм світового розміру" (Шевченко, т. 3, 1953, с. 458–459).

Важливо знати, яким чином у світовій літературі використовувався мотив чуми. Побіжний погляд свідчить, що він вживався по-різному, передусім коли зображувалося ставлення людини до фундаментальних питань – життя і смерті, людського вибору. Оксана Пахльовська у передмові до перекладу роману італійця А. Мадзіні (1785–1873) "Заручені" звертає увагу на багатозначність згадки в ньому про чуму 1630 року в Мілані. З одного боку, зазначає, що в цьому творі "так реалістично, так моторошно описаний історичний факт чуми" (а це розділи 28–37). А з другого, звертає увагу на те, що цей мотив у творі "водночас... є трагічним символом: спустошена чумою Італія – це випалена душа цілого народу й розтерзана душа самого Ренно", головного героя (Пахльовська, 1985, с. 17). Між іншим, у своєму романі Мадзоні посилається на історичні відомості про епідемію, а після нього написав ще й історичний трактат про судові процеси над "мазальниками" (від "вживання мазей") під час епідемії чуми у Мілані (див.: Пахльовська, 1985, посилання на сторінках 447, 496, 500, 519). Інше використання мотиву чуми в росіянина О. Пушкіна, який був ласий до мандрівних сюжетів і 1830 року написав маленьку п'єсу "Пир во время чумы" з однієї сцени. Її вважають вільним перекладом першого акту п'єси шотландського поета Джона Вільсона "Зачумлене місто" (1816). Сама назва пушкінського твору з часом стала фразеологізмом, що означав лінощі, безтурботність і веселощі під час загального лиха, бо його сюжетом є розповідь про те, як група людей під керівництвом Голови на ім'я Вальсінгам в часі панування у місті чуми накривають на вулиці стіл і влаштовують бенкетування, не реагуючи на зауваження священника у безбожній поведінці. Пояснюють, що позитивна ідея твору в тому, що людина не пригнічена морально, радісна й активна, навіть у важкій ситуації

не опускає рук, не ховає себе заживо, протистоїть біді. Можливо, Пушкін орієнтувався на сюжет "Декамерона". Але ж та ідея у нього досягається (якщо досягається?) недопустимими аморальними засобами. Співається гімн, написаний у честь чуми, де є такі слова: "Прославмо царствіє чуми [...] Хвала тобі, Чумо, хвала!". А священнику Голова кидає фразу: "Іди ж, старик! Та хто з тобою піде, – хай буде проклят нині і повік" (переклад М. Рильського) (Пушкін, 1949, с. 460–461, 903 прим.). Особисто в мене при читанні цього твору зринає думка про блюзнірство і богохульство, яке відбите в пушкінській "Гаврилиаде". Зовсім інше, протилежне, спрямування має Шевченків вірш "Чума". До нього ближче стоїть згадка про епідемію у вірші іншого, дуже шанованого ним, російського поета М. Лермонтова "Пророчество" (теж 1830): "Настане час, Росії чорний час, / Коли, царі, впаде корона з вас [...]. / Коли чума від купи мертвих тіл / Почне блукати між печальних сіл" (переклад М. Рильського). Тим паче, що, за спостереженнями дослідників, "лермонтовські мотиви в Косаральському циклі" були помітними (див.: Плющ, 2009, с. 109–112). У Лермонтова чума – складник і одна з ознак катастрофи. Так само і в багатьох інших творах світової літератури, де згадуються катаклізми. У вірші Шевченка вона і є суть катастрофи, що знищує людність і людяність. Такою, як суцільний образ-метафора (перенесення ознак), алегорія (приповідь, іносказання), вона начебто постає і в романі "Чума" (1947) лауреата Нобелівської премії французького письменника і філософа-екзистенціаліста Альбера Камю (1913–1960), якого при розгляді теми чуми в світовій літературі згадують найчастіше. Цей роман вивчається у випускному класі наших середніх шкіл. При цьому в методичних матеріалах називають і Шевченків вірш, але без пояснень як його використовувати. Вважаю, що ці однойменні твори у Шевченка і Камю мають, крім спільного, і суттєві відмінності. Для обґрунтування звернуся до статті відомого українського літературознавця Дмитра Наливайка, поданої передмовою до видання творів Камю. Вона має заголовок "Трагічний гуманізм Альбера Камю". Така назва може характеризувати і вірш Шевченка. Це дійсно гуманізм, особливо відбитий в останніх рядках: "Отаке-то

людям горе / Чума виробляла". Вживаються співчутливі епітети: "люди бідні", "сердешні" (р. 13, 39). І він справді трагічний, бо від людей і села "І сліду не стало" (р. 13). Але відзначено, що у Камю "відбувається перехід від "естетики абсурду" до "естетики бунту", його роман зараховують до "романів про антифашистську боротьбу і рух Опору", та й сам автор це визнавав (див.: Наливайко, 1991, с. 21). А в творі Шевченка – просто стихійне лихо, катаклізм, який показує, що природа може залишитися без людей і без їхніх злих намірів та лихих дій, без воєн. Це, можливо, чистий екзистенціалізм, що відповідає основному постулату цієї "філософії існування", за яким екзистенція (існування) передує есенції (сутності), а на перше місце висуваються категорії абсурдності буття, страху, самотності, страждання, смерті. В екзистенціалізмі "чітко розрізняються дві основоположні категорії: буття довколишнього світу і глибинно-особистісне існування людини" (подаю за: Пахаренко, Начерк, 2007, с. 21). І вони добре увиразнюються в цьому Шевченковому творі.

Зміст вірша в цілому відповідає естетиці абсурду людського існування. Камю належить думка: "Абсурд має сенс лише настільки, наскільки з ним згоджуються". Він не обмежується констатацією абсурдності буття, а й прагне знайти позитивні вирішення, дати відповідь на кардинальні питання: як і для чого жити (подаю за: Наливайко, 1991, с. 21). Д. Наливайко зазначає, що в Камю в контексті його роману "чума – це універсальна метафорика зла в усій його багатолітності й нездоланності", що автором "«до зачумленості» віднесене й самовпевнене невігластво", чи не головне джерело зла, і продовжує: "Люди доброї волі можуть перемогти конкретне зло, але їм ніколи не досягти перемоги над злом в світобудові" (Наливайко, 1991, с. 23–24). У Шевченка, мабуть, була така ж позиція, але в нього немає пошуку природи зла, бунту проти абсурду. У вірші він контекстуально дає універсальнішу і простішу відповідь: в умовах постійних і несподіваних можливих загроз для людства треба не чинити зла і по можливості творити добро, тобто жити по-християнськи. У вірші не випадково прямо нагадується про дві християнські ціннісні практики. Перша – про достойне

поховання і поминання спочилого: "І со святими не співала" (р. 4). Виділення у виданнях цих слів у цьому рядку показове. Воно, думаю, є авторською вказівкою не лише на основну поминальну молитву для покійників "Со святими упокой, Христе, душу раба Твого...", а й також контекстуально – на потребу людської схильності до праведного мирського життя, до святості. А також дорікальна спрямованість цих слів спонукає до думки, що у зверненні до релігії автор вбачав один із сенсів людського існування. Друга ціннісна практика – нагадування про четверту заповідь християнського Декалогу "Пам'ятай день суботній" – шість днів працею, а сьомий віддай (присвяти) Господеві, Богу твоєму: "Неначе люди тії сплять. / Заснули, добре, знать, заснули, / Свату неділеньку забули, / Бо дзвона вже давно не чуть" (р. 20–23). У вірші квітучі садочки "росою Божою умиті" (р. 9). І Камю звернення до релігійної чи іншої віри вважав одним із шляхів пошуку дилеми між сенсом буття і безглуздістю, вважаючи його, проте, "втечею від сучасності" й "філософським самогубством" (див.: Абсурдизм). У Шевченка – навпаки. Наш поет міг би вважати абсурдною фразу одного з героїв роману Камю: "Говоріть, що хочете, але я вам ось скажу: єдиний спосіб об'єднати людей – це наслати на них чуму" (Камю, 1991, с. 274). Натомість він, керуючись християнськими настановами, міг поділяти позицію представників "філософії існування", що основним проявом екзистенції є свобода, яка визначається як відповідальність за результат свого вибору. У Шевченковому вірші ця лінія ледве окреслена: одні люди, "неначе злякані ягнята, позамикалися у хатах" (р. 14–15), інші, незважаючи на небезпеку, таки займаються прибиранням трупів.

"Шевченко – поет контрастів" (Ушкалов, 2014, с. 65–67), – стверджував Л. Ушкалов. Контраст він застосовує і в аналізованому вірші, протиставляючи не лише стан людей та довкілля ("А люди біднії в селі, / Неначе злякані ягнята, / Позамикалися у хатах / та й мруть" і "весело землі, цвіте..."), а й цілком протилежні кольори – біле і чорне, які є уособленням й ідеальною метафорою добра і зла. Крім чуми, яка є чорною за визначенням, яку в Європі на порозі епохи Відродження під час епідемії 1346–1353 років так і називали "Чорна смерть" або

"Чорний мор" (див.: Чорна смерть), у вірші читаємо, що "...за городами, за тином / Могили чорнії ростуть" (р. 25–26) і також згадується про чорну смолу (р. 28). Натомість біле – це добро: "Весна. Садочки зацвіли, / Неначе полотном укриті, / Росою Божою умиті, / Біліють. Весело землі..." (р. 7–10). І протиставленням цих кольорів і одночасно настроїв виразно показує, що у творі проводиться ідея добра і зла. Зелений колір у цьому та інших Шевченкових творах символізує життя, а отже теж може мати екзистенційний вимір. Відкритий – існування вічно-зеленої природи і загроженої, вмираючої людності. Контекстуальний – контрастуванням зеленого, "мов оазис", села (р. 41–42), з жовтим, себто урожайним, полем (р. 46), натякається на сенс людського існування (а він за християнством – у творенні добра). Якщо врахувати тезу М. Бахтіна, що текст живе, тільки дотикаючись до іншого тексту (контексту), наближаючи його до діалогу, можна помітити і позаконтекстовий вимір. Маю на увазі вірш історіософського спрямування "Ой чого ти почорніло...", теж косаральського циклу, де читаємо: "Я знов буду зеленіти, / А ви же ніколи. / Не вернетесь на волю..." (р. 15–17). Повторюся, що основним проявом езистенції є свобода, її вибір, відповідальність за використання, зміст. Тобто Шевченко зачіпає у творі і такий аспект екзистенціалізму як проблема наповненості і повноти людського буття-існування. "Найпесимістичніший погляд Шевченка" (Шевченко, в 4 т., т. 3, 1953, с. 554), – коментує Л. Білецький слова автора у вірші про Берестечко. І він цілком резонує із настроєм невороття, який породжується поезією "Чума".

У романі Камю подаються картини людського збайдужіння, отупілості під дією чуми, наводиться думка одного з героїв, що "саме це і є головне лихо і що звичка до розпачу куди гірша, ніж сам розпач" (Камю, 1991, с. 264). У Шевченковому вірші теж звучить цей мотив, але в посиленій формі – сну-збайдужіння до виконання справ-обов'язків (догляд за тваринами, шанування Бога – р. 16–22). Ця форма, така притаманна Шевченковій метафориці, бере свій початок з Євангелія, де розповідається, що коли Христос перед розп'яттям у Гетсиманії гаряче молився, просячи, щоб минула Його "чаша сія" і зрештою прийняв волю

Отця, його учні, хоч Він просив, не чували, а піддалися спокусі сну (Мт. 26: 36–46). Ця євангельська образність використовувалася і відомими філософами, зокрема Паскалем (див.: Шестов, 1991, с. 90). Спираючись на нього, грузинський філософ Мураб Мамардашвілі висловився так: "...Якщо ти не спиш, тоді і Бог Живий. Ти перебуваєш у бутті. Ти живий перед лицем самого себе! Перед лицем світу!" (Мамардашвілі, 1991, с. 24). Збайдужіння у вірші увиразнюється й на фоні показу художніми засобами потужного динамізму зла. Маю на увазі рефрен у формі подвійної анафори на початку вірша ("рила, рила"; "трупом, трупом") та дієслова активної дії, без огляду на наслідки ("мете собі, як помелом", "могили ростуть", "чума виробляла"). Слово "виробляти" у словнику Шевченка переважно має значення "робити щось незвичайне, витворяти, коїти", несподіване, часто погане (Ващенко (Ред.), 1964, с. 91). Цей динамізм є додатковим застереженням для читачів не чинити зла. Тим паче, що нарощування зла, як подано у творі, ніби прямо пропорційне зменшенню добра. Це досягається за допомогою вдалого використання заперечного займенника "ніхто". Спочатку "ніхто" вже не турбується про домашніх основних робочих тварин – волів і коней (р. 16–19), а зрештою відбувається навіть сповзання до невиконання двох із семи головних діл християнського милосердя – "відвідати недужого" і "поховати померлого": "Ніхто не вийшов вранці з хати, / Щоб їх, сердешних, поховати" (р. 38–39), "Ніхто в його (тобто в село з помираючими мешканцями. – В. Я.) не заходить" (р. 43).

Отже, в аналізованому творі Шевченка вкотре засуджується людська безвольність, якої не бракує і в ХХІ столітті – часі небачених можливостей. Мимоволі згадується поетів принцип: "Не дай спати ходячому, / Серцем замирати / І гнилою колодою / По світу валятись" ("Минають дні, минають ночі...", р. 13–16). Але і збайдужіння у вірші – не причина лиха, а лише як констатація становища, риса (прояв) пандемії, що породжена іншими обставинами.

При згадуванні вірша вчені, майже однозгідно, твердять про "нанизування подробиць для посилення важкого настрою" (В. Смілянська), що в ньому проступає "подих смерті уже з

перших рядків" (Н. Слухай). "Для чого ці моторошні видива створені?" – запитує М. Моклиця. І рішуче відповідає: "Здається для одного – нав'яти жаж" (Моклиця, 2014, с. 32). Зрештою ця дослідниця виражальних функцій алегорії у Шевченка приходить до висновку: "Отже алегоричні вірші Шевченка аж ніяк не є поезіями повчальними, алегорію поет використовує не з дидактичною, а перш за все з виражальною метою" (Моклиця, 2014, с. 33). Стосовно поезії "Чума" такі твердження не є точними і правильними. Перші рядки у ній – не "подих смерті", а радше пряма і відкрита звичайна заявка читачеві про тему, щоб він надалі спокійніше сприймав неминучі при чумних епідеміях смертні картини. Фрагменти природи ("весело землі", "мов оазис в чистім полі село зеленіє") – теж не стільки для контрасту "опису квітучої весняної природи й обезлюдненого прекрасного села" (Жулинський та ін. (Ред.), 2015, т. 6, с. 816), як для гамування можливого стану жахиття від розповіді про них. Виклад про чуму розтягнуто в часі ("дні минають, минають місяці", "село навик замовкло", "довго воно зеленіло"), і це теж дещо знижує рівень трагічності сприйняття. З другого боку, вважаю, що ця поезія прочитується ніби "на одному диханні" і тим швидко у читача вимальовується загальна картина трагедії. І цьому сприяє надзвичайно вдало обраний віршований розмір. Проявляється гальмуючо-чуттєва функція художнього часу. Особливо гамується трагічність засобами антропоморфізації і персоніфікації, на які читач натрапляє уже з перших рядків, включаючи і образ самої чуми: "Чума з лопатою ходила...", "весело землі" (р. 10), "сумують комини без диму" (р. 24), "село навик замовкло, онімело..." (р. 34). Автор ніби намагається компенсувати зникаючу за сюжетом людність і одночасно вкотре демонструє антропоцентризм як основу свого світогляду. Адже він заключними, підсумковими словами ще й ніби наголошує, що саме абстрактна чума, а не людина є творцем "горя". Нагадаю, що Шевченко-художник завжди "населював" свої твори людськими постатями і, тим паче, йому болісно було малювати без них поетичну картину. Виклад у творі, звісно, не мажорний, але й не емоційно-нагнітальний. Він плинний і тихосумний, придатний для осмислення людських трагедій. Не

випадково та ж В. Смілянська зазначає, що "кінцівку (р. 41–50) подано 14-складником: у загальному подійному часі – як про доконану минулу подію – зі скорботним подивом повідомлено про долю виморочного, спустілого, але розкішно зеленого села..." (Жулинський та ін. (Ред.), 2015, т. 6, с. 816). Отой "скорботний подив" теж притлумлює трагічні відчуття. Порівняльно вимірюючи екзистенційні прояви у творчості Шевченка, Є. Нахлік вважає: "Якщо О. Пушкін і – меншою мірою – А. Міцкевич відчували екзистенційний страх і розпач, то Шевченко знав екзистенційні болі, проте не відав екзистенційних страхів" (Жулинський та ін. (Ред.), 2012, т. 2, с. 468). Думаю, що вірш "Чума" це теж демонструє.

Л. Задорожна, аналізуючи природу в циклі поезій Шевченка "В казематі", переконана, що автор саме у її гармонійному світі, з яким треба єднатися, вбачав людське щастя, визначав природу "як духовного наставника і учителя людини, найвищого і найнеобхіднішого засобу розуміння суті буття, здатного корелювати перебіг подій людського існування" (Задорожна, 2018, с. 8). Міркую, що твір "Чума" є чи не найвиразнішим, у якому багатоаспектно подається ідея органічної єдності та взаємозалежності людини і природи. І це зумовило, що поет у вірші описав після морового знелюднення села і повне знищення його живої природи: "Довго воно зеленіло, / Поки люди з поля / Пожарище не пустило / Та не запалили / Села того зеленого, / Згоріло, зотліло, / Попіл вітром розмахало, / І сліду не стало" (р. 47–54). Якщо у вірші "Ой три шляхи широкії" "загибель природи, в кінцевому результаті, віщує і людську загибель" (Задорожна, 2018, с. 11), то в "Чумі" для підкреслення цього органічного зв'язку подається і зворотний процес. Процитоване вище є також попередженням, що катаклізми можуть мати і рукотворне походження.

О. Боронь, розглядаючи образ саду у творчості Шевченка, як і багато дослідників, теж вказує: "До контрасту зображення квітучих садів і вимерлого села вдається Шевченко в поезії "Чума". І, продовжуючи, висловлює дуже цінну для цієї студії думку: "Це певною мірою нагадує середньовічні антиномії, в яких сад пов'язувався із позитивною її частиною, приміром рай-

пекло. Шевченко таким протиставленням, несподіваним для читача, досягає неабиякої художньої сили та виразності зображення мертвого села" (Боронь, 2020, с. 31). Як і сад, у творі екзистенційну образну спрямованість має хата, про яку часто, ніби наголошуючи (р. 15, 27, 37, 38, 40), мовиться у ньому. Адже власне житло – незмінний атрибут людського повноцінного існування. Згадаймо не набагато пізніше Шевченкове рефренове: "А я так мало, небагато / Благов у Бога, тільки хату, / Одну хатиночку в гаю [...] / Я тільки хаточку в тім раї / Благов, і досі ще благаю" ("Не молилася за мене...", р. 13–15, 47–48; 1850 р., Оренбург). "Тему хати у своїх творах Тарас Шевченко розкриває в контрастних образах хати-раю і хати-пекла" (Свирида, 2023, с. 85), – вказує Р. Свирида у своєму дослідженні. У "Чумі", безумовно, подано хату-пекло, коли рай перетворюється на замкнене гробовище. Дійсно, в аналізованому творі "демонічний персоніфікований образ Чуми – убивці людей... співзвучний з образом Косаря-Смерті з вірша "Косар" (Жулинський та ін. (Ред.), 2015, т. 6, с. 816). Але обидва твори єднає лише тема смерті, та й то в "Косарі" вона має особистісний, і частково масово-позастановий, вимір, а в "Чумі" – цілком тотальний і безнадійно-незворотний.

Дослідники серед демонологічних персонажів літературних творів Шевченка називають і чуму, яку, мовляв, як "антропоморфічний образ моровиці розкрито в поезії "Чума". Пояснюють, посилаючись на працю Д. Щербаківського: "Виконуючи ритуал похорону, чума не бере участь в заупокійній службі, бо є істотою демонічною. Це образ алюзійний стосовно традиційного уявлення про пошесть-жінку, яке існувало не лише в українців, а й в інших європейських народів, і з якими мав бути знайомий сучасний поетові читач" (Росовецький, Смілянська, 2008, с. 42). Цю ж тезу повторює С. Росовецький і в своїй книзі про фольклор у Шевченка (Росовецький, 2015, с. 256). Але у записах Д. Щербаківського мовиться не про чуму, а холеру, оповідачі дають різні відповіді на питання, що це таке, та й, зрештою, він сам вказує, що оповідання "свідчать про невиробленість демонології цієї пошесті" (див.: Щербаківський, 1991, с. 543). Дійсно, за

народними уявленнями чуму уособлювали в образі багатії панянки, яка роз'їжджає в екіпажі, чи жінки, собаки або просто загвіздки (заколесника) у возі (див.: Булашев, 1992, с. 219; Чубинський, 1995, т. 1, с. 133), але Шевченко, як було вказано вище, при згадці про заупокійну молитву орієнтувався не на них, а на християнську поховальну практику, добре знану ним ще з дитинства.

В аналізованій поезії простежується ще один контекстуальний пласт. Він дотичний до історіософії Шевченка: послідовно проводиться думка, що епідемії, а ширше і взагалі всякі стихійні катаклізми, наслідком яких є обезлюднення, також страшні нищенням пам'яті як своєрідної форми безсмертя. Це досягається вживанням лексем "заснули", "забули", "навік замовкло", "оніміло", "і сліду не стало", а також згадуванням про відсутність належного поховального обряду (р. 27–32). І тоді два рази вживане слово "вітер" (р. 44, 53) нагадує поширений вислів "вітер історії", який на цей раз вивітрює ("розмахує" – р. 53) і людську пам'ять, згадування про минуле.

"З погляду наступних подій в історії України твір прочитується і в символічному ключі – як пророцтво її майбутніх бід" (Жулинський та ін. (Ред.), 2015, т. 6, с. 816; Шевченко, 1953, т. 3, с. 460) – пояснюють дослідники. Міркую, що і ця теза є неточною. Не пророцтво, а, як уже тут говорилися, – попередження-настанова. Автор не пророкує, а застерігає. Не випадково І. Качуровський вказував, що поезії цього ряду "входять до містерій, до моралідадів (у нас знаних під французькою назвою "мораліте")" (Качуровський, 2008, с. 43). Свого часу, розглядаючи мотив пророцтва у творчості Шевченка, я прийшов до висновку, що поетом рухала не "пророча туга" (вислів М. Лермонтова), а "пророча любов і біль" – повна душа болю за "людей окрадений", за Україну. Це були, чи не найвиразніші в світовій літературі, передбачення-волення, отже – не так заради "прочитання" майбутнього, як для того, щоб розбудити приспані душі. Це відповідає засадам християнської теології, в якій передбачення майбутнього в деталях не вважається головним завданням пророка. Таким образним воленням для мене є і твір "Чума". Тим паче, що

Є. Нахлік вже давно помітив: у лексиконі поета немає слів "жереб", "рок", "фатум", "фортуна"; він не був фаталістом і значно менше від Пушкіна й Міцкевича задумувався над телеологічністю людського буття; на поверхні його свідомості "виявляло себе його скептичне просвітительсько-раціоналістичне ставлення до містичної традиції". Тому, повторюся: зачисляю алегоричний твір "Чума" до повчальної, навіть дидактичної поезії. А символізм у ньому присутній в тому розумінні, в якому його подавав Л. Білецький. Він зазначив, що автор "стихійну катастрофу в образі чуми... прибрав в конкретні форми вимерлого і заниклого з лиця землі українського села" і підносить вже той останній образ "до символу смерті України в московській неволі" від "тих гробокопателів, що тягали нарід у кайданах до війська, в Сибір, на північ і т. д." (Шевченко, 1953, т. 3, с. 462–463). Як на мене, цей відомий шевченкознавець також показав, що твір "Чума" своєю символікою і образністю переростає національні рамки. Маю на увазі його коментарну думку, що "цей вірш Шевченка своєю стихійною і катастрофальною картиною нагадує нам два подібні попередні вірші": перший 1847 року – "Косар" і другий 1848 року – "У Бога за дверми лежала сокира", утворюючи "три поетичні персоніфікації смерті, сокири і чуми" (Шевченко, 1953, т. 3, с. 458). Доповню, що у всіх цих творах ідеться і про існування-буття людей взагалі, як таких, як природного виду. Крім того, "ніби прелюдією" до твору "Чума" Л. Білецький вважає "образ національної, соціальної і політичної неволі українського народу", яку Шевченко подав у поезії "І виріс я на чужині" (від слів "Аж страх погано у тім хорошому селі..."), написаній приблизно в той же період (Шевченко, 1953, т. 3, с. 463). Наведені вище пояснення Л. Білецького до аналізованого твору свідчать, що на Косаралі усвідомлення і переживання особистої і національної неволі в поєднанні з відомостями про загальнолюдські трагедії, особливо епідемії, постійно осмислювалися Шевченком і зрештою вилилися в екзистенційний текст високої художньої проби. Мабуть, усвідомлюючи його епічність і глибину, Л. Білецький у поясненнях називає твір не лише віршем, а й також поемою. А Зінаїда Тулуб в своєму історичному романі

"В степу безкраїм за Уралом", згадуючи цей твір, даремно називає його "напівфантастичною баладою" (див.: Тулуб, 1970, с. 309). Наше століття показує його цілком реалістичним попередженням.

Вважається, що в українській літературі екзистенціалізм проявився у творчості В. Підмогильного, І. Багряного, Т. Осьмачки, В. Барки, В. Шевчука, поезії представників "ню-йоркської групи", ліриці В. Стуса. Між тим, його принципи особливо в цьому творі Шевченка настільки яскраво виражені, що саме з нього треба фіксувати зародження екзистенційних мотивів у творчості новітніх українських письменників. Хоч у шевченкознавстві вже мовилося про Шевченка "як про екзистенційного поета", його називали "екзистенційним поетом-мислителем" (див.: Мовчанюк, 2008, с. 376; Мовчанюк, 2009, с. 3–11; Пахаренко, 2013, с. 460), а Є. Нахлік навіть зазначив, що "Шевченко виступив далеким *попередником і провісником екзистенціалізму*" (Жулинський та ін. (Ред.), 2012, т. 2, с. 474), але при цьому якимось по суті оминали ретельний аналіз твору "Чума", що його можна вважати шедевром світової літератури, чи не найяскравішим аргументом тези "екзистенціалізм фактично *прийшов у філософію з літератури*" (Пахаренко, Начерк, 2007, с. 50). Шедевр саме за вміння досконалими художніми засобами, виразнішими, ніж у романі А. Камю, не тільки яскраво подати деякі положення екзистенціалізму, а й передбачити певні аспекти в розвитку "філософії існування".

На мою думку, цей твір не потребував доопрацювання, він має викінчений зміст і досконалу форму, але чому автор не переписав його до "Більшої книжки", не готував до публікації? Першодрук: "Кобзарь Тараса Шевченка" / Коштом Д. Е. Кожанчикова. СПб., 1867. Міркую, тому, що Шевченко підсвідомо відчував його екзистенційну глибину, адресовану насамперед майбутньому, а не злободенному. Адже твори рукописної "Більшої книжки" мали побачити світ під назвою "Поезія Тараса Шевченка" і укладалися ретельно й продумано (див.: Шевченко, 1989, с. 6 в передмові Л. Новиченка). За допомогою поширеного і звично використовуваного в світовій культурі образу чуми, як алегорії і метафори, Шевченко застерігає людей, що їхнє існування може припинитися і без

їхніх злих намірів та дій (зокрема воєн) через несподівані і стихійні процеси. Для увиразнення цієї ідеї автор ніби просторово обмежує морову картину. Хоч у тексті і повідомляється, що чума "чи городом, чи то селом / Мете собі, як помелом" (р. 5–6), або "поки люди з поля / Пожарище не пустили" (р. 48–49), однак опис катастрофи обмежується одним селом, тобто подається своєрідним замкненим і цілісним людським середовищем. Орієнтувальним для читача в сенсі донесення цієї ідеї є і рядки: "Минають місяці – село / Навік замовкло, заніміло..." (р. 33–34). Припускаю, що авторові при виборі цієї сюжетної лінії пригадалися перекази про оборювання села при його закладанні або в час епідемій. Згаданий Д. Щербаківський подає такий запис: "Кажуть, що в селі Новоселках Київського повіту дідичка звеліла під час великої пошесті оборати село маленьким плугом, в який запрягли півня" (Щербаківський, 1991, с. 548). Утворений поетовою уявою "замкнений простір, де панує абсурд і людина опиняється перед необхідністю вибору, що стане виявом її людської сутності", літературознавці знаходять і в таких письменників, як В. Шевчук (повість "Мор") та А. Камю (згаданий тут роман "Чума"). Але там місто "постає як простір абсурдного буття, не позбавлене вищого сенсу, свідомості ціннісних орієнтирів, свободи" (Приліпко, 2024, с. 10–11, 16). А в Шевченка подане село, і це дозволяє навертати читача до ширшої думки, – як мовлено вже вище, про співвідношення екзистенцій людини і природи.

Висновки

Твір "Чума" можна вважати шедевром світової літератури. І саме за вміння досконалими художніми засобами не тільки яскраво подати деякі положення екзистенціалізму, а й окреслити новий аспект в його розвитку. За допомогою поширеного і звично використовуваного образу чуми, як алегорії і метафори, Шевченко попереджає, що існування людства може припинитися і без людських намірів та дій, зокрема воєн. Мимоволі пригадується й засторога французького письменника, культуролога і політика Андре Мольро (1901–1976), який казав, що ХХІ століття буде

століттям духовного відродження, або його взагалі не буде. І ХХІ століття вже явило зразки таких трагічних процесів планетарного масштабу. Це епідемія COVID-19 і особливо порушення російською агресією проти України, здається, давно усталених і визнаних міжнародних морально-релігійних і міжнародно-юридичних, цивілізаційних норм. Отже, у цій поезії контекстуально прочитується авторова ідея твору – пересторога-волання: в умовах постійних і несподіваних можливих загроз для існування людей не посилюйте цієї небезпеки чиненням зла і по можливості творіть добро, керуючись морально-релігійними орієнтирами.

Список використаних джерел

- Абсурдизм. URL: <https://uk.wikipedia.org/>
- Барабаш, Ю. (2011). *Просторинь Шевченкового слова: текст – контекст – семантика – структура*. Темпора.
- Большаков, Л. Н. (1977). *Їхав поет із заслання... Пошуки. Роздуми. Дослідження*. Дніпро.
- Бородін, В. С., & Павлюк, М. М. (Упоряд.). (1982). *Спогади про Тараса Шевченка*. Дніпро.
- Боронь, О. (2020). Образ саду в творчості Тараса Шевченка: генеза та семантика. *Шевченко Т. Текст і контекст. Садок вишневий коло хати* (В. І. Пахаренко, Упоряд.) (с. 24–34). Видавець Ольга Вовчок.
- Булашев, Г. О. (1992). *Український народ в своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування*. Фірма "Довіра".
- Епідемії в літературі, мистецтві та в народі*. URL: <https://franyk.city/ua/article/103754-epidemii-v-literaturi-mistectvi-ta-v-narodi>
- Єсипенко, Д. "Неначе злякані ягнята, позамикалися у хатах...": холерні пандемії першої половини ХІХ ст. і Тарас Шевченко. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/shevchenko>
- Жулинський, М. Г. та ін. (Ред.). (2012–2015). *Шевченківська енциклопедія: в 6 т.* НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка.
- Задорожна, Л. (2018). Туга і опір: українська природа у циклі поезій Т. Шевченка "В казематі". *Шевченкознавчі студії: Збірник наукових праць / КНУ імені Тараса Шевченка*. Вип. 21, 3–16.
- Івакін, Ю. (1968). *Коментар до "Кобзаря" Шевченка. Поезії 1847–1861 рр.* Наукова думка.
- Качуровський, І. (2005). Генерика і архітектоніка. Кн. 1: Література європейського середньовіччя. Вид. дім "Києво-Могилянська академія.
- Качуровський, І. (2008). Променисті силуети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. Вид. дім "Києво-Могилянська академія.

Качуровський, І. (1996). Про деякі перегуки Шевченка зі світовим письменством. *Дивослово*, 12, 7–13.

Камю, А. (1991). *Сторонній: Повість. Чума: Роман. Падіння: Повість* (пер. з фр. передм. Д. Наливайка). Дніпро.

Мамардашвілі, М. (1991). Думка приневолювана. Розмови з Анні Епельбоїн. *Філософська і соціологічна думка*, 6, 20–26.

Мовчанюк, В. (2008). Час. *Темі і мотиви поезії Тараса Шевченка* [Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба та ін.] (с. 135–148). Наукова думка,

Мовчанюк, В. (2009). Вірш Шевченка "Росли укупочці, зросли..." в контексті філософії екзистенції. *Слово і час*, 8, 3–11.

Моклиця, М. (2014). Виразальні функції алегорії у поезитці Т. Г. Шевченка. *Волинь філологічна: текст і контекст. Творчість Т. Шевченка: традиції і сучасність* : зб. наук. пр., вип. 18, 30–40. URL: <https://volyntext.vnu.edu.ua/index.php/volyntex/article/view/551/531>

Наливайко, Д. (1991). Трагічний гуманізм Альбера Камю. *Камю А. Сторонній: Повість. Чума: Роман. Падіння: Повість* (пер. з фр. передм. Д. Наливайка) (с. 5–28). Дніпро.

Мишанич, С. В. (Упоряд.). (1983). *Народні оповідання*. Наукова думка.

Пахаренко, В. (2007). *Начерк Шевченкової етики*. Брама-Україна.

Пахаренко, В. (2007). *Шкільне шевченкознавство*. Брама-Україна.

Пахаренко, В. (2013). *Шевченко як геній. Природа, своєрідність і стратегії інтерпретації геніальності поета*. Брама-Україна.

Пахльовська, О. (1985). Епоха Рісорджіменто і творчість Александро Мадзоні. *Мадзоні А. Заручені* (с. 5–23). Дніпро.

Плющ, Л. (2009). Я-Ти-Слово Т. Шевченка. *Шевченків світ. Науковий щорічник*, вип. 2, 96–125. Видавець Чабаненко Ю. А.

Приліпко, І. (2024). Повість Валерія Шевчука "Мор" і роман Альбера Камю "Чума": суголосність у контексті філософії екзистенціалізму. *Слово і час*, 4, 3–20.

Пушкин, А. С. (1949). *Сочинения*. ОГІЗ.

Росовецький, С., Смілянська, В. (2008). Шевченківська демонологія. *Шевченків світ. Науковий щорічник*, вип. 1, 39–52. Видавець Чабаненко Ю. А.

Росовецький, С. (2015). *Шевченко і фольклор*. Видання друге, виправлене і доповнене. Критика.

Свирида, Р. (2023). Українська хата у творчості Тараса Шевченка. *Шевченків світ. Науковий щорічник*, вип. 16, 81–88. Видавець Чабаненко Ю. А.

Вашенко, В. С. (Ред.). (1964). *Словник мови Шевченка в 2 томах Т. 1: А–Н*. (Ред. тому Т. К. Черторизька). Наукова думка.

Тулуб, З. (1970). *В степу безкраїм за Уралом*. Дніпро.

Ушкалов, Л. (2014). *Моя шевченківська енциклопедія: із досвіду самопізнання*. Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій.

Філоненко, В. (1996). До питання про походження і значення етноніма "чумак". *Україна в минулому*, вип. VIII, 168–172. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001234>.

Шевченко, Т. (1953). *Кобзар: в 4 т. Т. 3*. (редакція, статті й пояснення д-ра Леоніда Білецького). Тризуб.

Шевченко, Т. (2001–2014). *Повне зібрання творів: у 12 т.* (М. Г. Жулинський та ін., Ред.). Наукова думка.

Шевченко, Тарас (1984). *Мала книжка. Автографи поезій 1847–1850 рр.* Наукова думка.

Шевченко, Тарас (1989). *Більша книжка. Автографи поезій Шевченка 1847–1860 рр.* Наукова думка.

Шестов, Л. І. (1991). Гефсиманська ніч (Філософія Паскаля). *Філософська і соціологічна думка*, 1, 86–91.

Щербаківський, Д. М. (1991). Сторінки з української демонології (вірування про холеру). *Українці: Народні вірування, повір'я, демонологія*. Либідь, 540–552.

Чорна смерть. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Чубинський, П. П. (1995). *Мудрість віків: Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського: у 2 кн. Кн. I*. Мистецтво.

Чума. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D1%83%D0%BC%D0%B0>

Яременко, В. (2005). Тарас Шевченко про чумацтво, його звичаї та пісні. *Народна творчість та етнографія*, 2, 21–30.

References

Absurdism. URL: <https://uk.wikipedia.org/> [in Ukrainian].

Barabash, Y. (2011). *The Space of Shevchenko's Word: Text – Context – Semantics – Structure*. Tempora [in Ukrainian].

Black Death. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].

Bolshakov, L. N. (1977). *The Poet Left for Exile... Searches. Reflections. Research*. Dnipro [in Ukrainian].

Borodin, V. S., & Pavliuk, M. M. (Comps.). (1982). *Memories of Taras Shevchenko*. Dnipro [in Ukrainian].

Boron, O. (2020). The Image of the Garden in Taras Shevchenko's Work: Genesis and Semantics. *Submitted for: Shevchenko T. Text and Context. Cherry Orchard Around the House* (V. I. Pakhareno, Comp.) (p. 24–34). Publisher Olga Vovchok [in Ukrainian].

Bulashev, G. O. (1992). *The Ukrainian People in Their Legends, Religious Views and Beliefs: Cosmogonic Ukrainian Folk Views and Beliefs*. Firma "Dovira" [in Ukrainian].

Camus, A. (1991). *Stranger: Story. Plague: Novel. Fall: Story* (Trans. from French. Predm. D. Nalyvayka). Dnipro [in Ukrainian].

Chubynskyi, P. P. (1995). *Wisdom of the Ages: Ukrainian Ethnology in the Creative Heritage of Pavlo Chubynskyi: In 2 volumes. Book I*. Mystetstvo [in Ukrainian].

Epidemics in literature, art and the people. URL: <https://franyk.city/ua/article/103754-epidemii-v-literaturi-mistectvi-ta-v-narodi> [in Ukrainian].

Filonenko, V. (1996). On the question of the origin and meaning of the ethnonym "chumak". *Ukraine in the past*. Issue VIII. [b. v.], p. 168–172. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001234> [in Ukrainian].

Ivakin, Yu. (1968). *Commentary on Shevchenko's "Kobzar". Poems 1847–1861*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Ivy, L. (2009). I-You-Word T. Shevchenko. *Shevchenko's World. Scientific Yearbook*. Issue 2, Publisher Chabanenko Yu. A., p. 96–125 [in Ukrainian].

- Kachurovsky, I. (2005). *Generics and Architecture. Book 1: Literature of the European Middle Ages*. Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian].
- Kachurovsky, I. (2008). Radiant Silhouettes. Lectures, Reports, Articles, Essays, Investigations. Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian].
- Kachurovsky, I. (1996). On Some Echoes of Shevchenko with World Literature. *Dyvoslovo*, 12, p. 7–13 [in Ukrainian].
- Mamardashvili, M. (1991). Thought Enslaved. Conversations with Anna Epelboin. *Philosophical and Sociological Thought*, 6, p. 20–26 [in Ukrainian].
- Moklytsia, M. (2014). Expressive functions of allegory in the poetics of T. G. Shevchenko. *Volyn philological: text and context. T. Shevchenko's work: traditions and modernity: collection of scientific works* / edited by O. V. Yablonska. Eastern European National University named after Lesya Ukrainka. Issue 18, p. 30–40. URL: <https://volyntext.vnu.edu.ua/index.php/volyntex/article/view/551/531> [in Ukrainian].
- Movchanyuk, V. (2009). Shevchenko's Poem "They Grew Together, They Grown..." in the Context of the Philosophy of Existence. *Slovo I Chas*, 8, p. 3–11 [in Ukrainian].
- Movchanyuk, V. (2008). Time. *Themes and Motives of Taras Shevchenko's Poetry* [Yu. Barabash, O. Boron, I. Dzyuba and others] (p. 135–148). Naukova dumka [in Ukrainian].
- Myshanych, S. V. (Comp.). (1983). *Folk tales*. Naukova dumka [in Ukrainian].
- Nalyvayko, D. (1991). Tragic humanism of Albert Camus. In the book: *Camus A. Storonny: Story. The Plague: Novel. The Fall: Story* (Trans. from French). Preface by D. Nalyvayko (p. 5–28). Dnipro [in Ukrainian].
- Pakharenko, V. (2007). *A sketch of Shevchenko's ethics*. Brama-Ukraine [in Ukrainian].
- Pakharenko, V. (2007). *School Shevchenko studies*. Brama-Ukraine [in Ukrainian].
- Pakharenko, V. (2013). *Shevchenko as a genius. Nature, originality and strategies of interpretations of the poet's genius*. Brama-Ukraine [in Ukrainian].
- Pakhlyovska, O. (1985). The Risorgimento era and the work of Alessandro Madzoni. In: *Madzoni A. Betrothed*. (p. 5–23). Dnipro [in Ukrainian].
- Plague. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D1%83%D0%BC%D0%B0> [in Ukrainian].
- Prylipko, I. (2024). Valery Shevchuk's story "The Plague" and Albert Camus' novel "The Plague": harmony in the context of the philosophy of existentialism. *Slovo i Chas*, 4, 3–20 [in Ukrainian].
- Pushkin, A. S. (1949). *Works*. OGIZ [in Russian].
- Rosovetsky, S., Smilyanska, V. (2008). Shevchenko's demonology. *Shevchenko's World. Scientific Yearbook*. Issue 1, p. 39–52. Publisher Chabanenko. [in Ukrainian].
- Rosovetsky, S. (2015). *Shevchenko and folklore. Second edition, corrected and supplemented*. Krytyka [in Ukrainian].
- Shcherbakivsky, D. M. (1991). Pages from Ukrainian Demonology (Beliefs about Cholera). *Ukrainians: Folk Beliefs, Superstitions, Demonology* (p. 540–552). Lybid [in Ukrainian].
- Shestov, L. I. (1991). Gethsemane Night (Pascal's Philosophy). *Philosophical and Sociological Thought*, 1, p. 86–91.
- Shevchenko, T. (2001–2014). Complete works: in 12 vols. (M. H. Zhulynskyi et al., Eds.). Naukova dumka [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (1953). *Kobzar: in 4 vols. Vol. 3* (Editorial, articles and explanations by Dr. Leonid Biletsky) Tryzub [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (1989). *Large book. Autographs of poems by Shevchenko 1847–1860*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (1984). *Small book. Autographs of poems 1847–1850*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Svyryda, R. (2023). Ukrainian hut in the works of Taras Shevchenko. *Shevchenko's world. Scientific yearbook*. Issue 16, p. 81–88. Publisher Chabanenko Yu. A. [in Ukrainian].

Tulub, Z. (1970). *In the boundless steppe beyond the Urals*. Dnipro [in Ukrainian].

Ushkalov, L. (2014). *My Shevchenko Encyclopedia: from the experience of self-knowledge*. Maidan; Publishing House of the Canadian Institute of Ukrainian Studies [in Ukrainian].

Vashchenko, V. S. (Ed.). (1964). *Dictionary of the Shevchenko language. In two volumes. T. 1: A–N*. (Ed. volume T. K. Chertoryzka). Naukova dumka [in Ukrainian].

Yaremenko, V. (2005). Taras Shevchenko about the plague, its customs and songs. *Folk art and ethnography*, 2, p. 21–30 [in Ukrainian].

Yesypenko, D. "Like frightened lambs, locked themselves in huts...": cholera pandemics of the first half of the 19th century and Taras Shevchenko. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/shevchenko> [in Ukrainian].

Zadorozhna L. Longing and Resistance: Ukrainian Nature in the Cycle of Poems by T. Shevchenko "In the Casemate". *Shevchenko Studies: Collection of Scientific Papers*, 21, p. 3–16.

Zhulinskyi, M. H. et al. (Eds.). (2012–2015). *Shevchenko Encyclopedia: in 6 vols*. NAS of Ukraine, T. G. Inst. of Literature Shevchenko [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 14.01.25

Прорецензовано / Revised: 17.03.25

Схвалено до друку / Accepted: 03.11.25

Vasyl YAREMENKO, PhD (Histor.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-6755-2083

e-mail: v.yarema@ukr.net

Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine

SHEVCHENKO'S POEM "THE PLAGUE" IN THE CONTEXT OF WORLD CULTURE AND REDICTIONS

Introduction. *The work "The Plague" has not yet received a proper interpretation in Shevchenko studies. In addition to the general descriptive signal about it in the Shevchenko Encyclopedia by V. Smelyanska, it was also only schematically presented or mentioned when it came to epidemics in history or the expressive means of the poet's work or the issue of existentialism in literature. Meanwhile, existential problems for modern civilization are becoming more acute, and the works of great writers help us to better navigate them. The purpose of this study is to provide a more specific, in-depth analysis of Taras Shevchenko's "The*

Plague" in order to better understand the circumstances of its writing, its ideological direction, its connection with modernity, and to supplement the commentary.

Methods. *The author applies mainly textual and lexical analysis of the work with the involvement of certain provisions of psychology and philosophy, especially existentialism.*

Results. *The article discusses the sources and circumstances of the work "The Plague". The author mentions the extent to which the plague epidemic was reflected in world culture, especially literature. The author, in particular, compares this poem with the works of Alexander Pushkin and the novel of the same name by the French writer and existentialist philosopher Albert Camus, and accordingly introduces its text into the system of existential philosophy or existentialism. Its principles are so vividly expressed in the text that it is necessary to record the emergence of existential motifs in the works of contemporary Ukrainian writers from Shevchenko. The author tries to refute the categorical statement about the dominant expressive and sensual rather than didactic orientation of the poem.*

Conclusions. *The analysis leads to the conclusion that "The Plague" can be considered a masterpiece of world literature. And it is precisely for the ability to use perfect artistic means not only to vividly present some of the provisions of existentialism, but also to outline a new aspect in its development. With the help of a common and habitually used image of the plague, as an allegory and metaphor, Shevchenko warns that the existence of humanity can cease without human intentions and actions (in particular, wars) and in the face of constant and unexpected threats to humanity, one should not do evil and, if possible, do good, that is, live in a Christian way.*

Keywords: *plague, cholera, literature, epidemic, death, text, traveling theme, motif, metaphor, allegory, existentialism, Christianity.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.